

Wendela Hebbe

Av Inga Lewenhaupt

Bland sin samtids kvinnor var Wendela Hebbe på många sätt unik. Hennes mångsidighet gör henne svår att « etikettera ». Hon kunde kallas språklärare, översättare, teaterkritiker, musikkritiker, litteraturkritiker, reportagejournalist, kulturchef, barnboks författare, poet, pjäsförfattare, roman- och novellförfattare, brevskrivare, tonsättare, manager och påkläderska. Därtill spelade hon piano och gitarr och var maka, « bihustru », mor till fyra barn samt familjeförsörjare. Närmast torde hon på många plan kunna jämföras med en man, hennes lika mångsidige vän och arbetskollega Love Almqvist.

Wendela Hebbes livsmiljöer var många. Med rötter i en småländsk prästgårdsmiljö i Nässjö och Sandsjö flyttade hon som ung fröken Åstrand först till Jönköping, sedan som fru Hebbe till herrgårdsmiljö utanför Värnamo, till Jönköping igen, till Gamla Stan i Stockholm, till Hälsingborg och slutligen till Sturegatan i Stockholm med sommarvisten, på Hågelby i Botkyrka, på Snäckvik i Södertälje, på Ljusterö i Norra Skärgården och i Skogshyddan i Nynäshamn, där hon avled den 27 augusti 1899 vid nästan nittioett år. Under sitt liv hann hon med flera långa utlandsresor till Danmark, Tyskland, Frankrike och Italien .

En särskild omständighet präglade hennes uppväxt och uppfostran. År 1814, då hon var sex år, avled hennes ende och ett år äldre bror. Allt tyder på att fadern, kyrkoherde Samuel Åstrand, då flyttade över sina utbildningsplaner för sonen på sin äldsta dotter, som därmed fick en för flickor både bred och ovanlig utbildning omfattande såväl fysik med elektricitet och astronomi, kemiska experiment som antikens hjältesagor och språken tyska, franska och det då mindre vanliga engelska. Fadern, en känd storsångare, som man till och med försökt värva till Kungliga Operan, bibringade henne därtill en bred musikalisk fostran.

Efter prostens Åstrands död redan 1827 och två nådeår för familjen, flyttade änkeprostinnan och de tre tonårsdottrarna Wendela, Pella (Petronella) och Malin till Jönköping. Där fanns en fin och där fanns Göta hovrätt. Vid den sistnämnda fann Wendela sin make, Clemens Hebbe. De bosatte sig på Näsbyholm norr om Värnamo och fick i snabb följd flickorna Fanny, Thecla och Signe.

Wendelas tidiga läshunger kunde under tonåren delvis stillas genom boklån från biskop Esaias Tegnér, som vid besök på prästgården i Sandsjö 1825 och 1826 intresserat sig för henne, besök som mer än något blev avgörande för hennes framtid som författare. Av oro för Tegnér under koleraepidemien 1834 återknöt Wendela kontakterna genom ett för henne mycket karaktäristiskt brev om sitt hjärtas längtan : « *Den oroliga , svärmande anden med hjärtat till reskamrat gör väl ännu stundom sina små vallfarter ut i inbillningens magiska rike och inandas med förtjusning den balsamiska doften i diktens rosengårdar men återvänder alltid till det praktiska livets bestyr.* » Tegnér kom på täta besök under hennes år som gift trebarnsmor på Näsbyholm under 1830-talet och skrev flera dikter till henne. Den kändaste, « Varningen », använde han senare med några ändringar vid en annan uppvaktning. Sina känslostormar vid möten med unga fru Wendela i Näsbyholms s.k. Lindegrotta nära sjön Hindsen skildrade han bl.a. i dikten « Det dagas ren... » Men själv var hon mer intresserad av råd vid de egna skaldeförsöken : « *Tryggt säger han mig mina fel – och dessa fel är icke flyktiga skuggor som lätt jagas bort, ack nej ! De är tunga molngestalter som elastiskt viker undan för bedömandet, men så snart detta upphör återtar sitt förra rum. Men de skall, de måste övervinnas .* » (Brev till väninnan Pauline Cronhielm i E M Tretow : « Ur svarta lådan »)

I Tegnér's många brev till Wendela hösten 1838 skriker han ut sin förtvivlan över att inte få någon fysisk kärlek av sin Wendela och försöker till sist med ren utpressning : « *Ack Wendela, hur skall jag, den försmäddde, kunna ha någon levnads- eller sångarlust då du icke kan älska mig ? Mitt hjärtas, kanske till någon del Svenska sångens öde, vilar numera i dina händer ; skall det förvissna där ?* » Att bli betraktad som seriös författarinna i Sverige på 1830-talet var praktiskt taget omöjligt, och var man som Wendela därtill gift och hade tre barn och dessutom begåvad med ett attraktivt utseende – vilken man kunde ta henne på allvar, se hennes själs djupa sökande och uttrycksbehov? Men tacksamheten mot och beundran för Tegnér följde Wendela Hebbe hela livet, även sedan han blivit alltför närgången i sin uppvaktning och sjuklig.

Maken Clemens kunde varken stödja sin hustru i sitt själsliga sökande eller i hennes mer pekunjära behov, då han efter sju års äktenskap överger familjen och flyr sina skulder till England och Amerika. En av de värsta följderna för Wendela blev att vid den auktion som följde tvingas avstå från hela sitt bibliotek och alla sina noter.

Vid 31 års ålder planerar hon att gå in vid teatern, men Tegnér, som nu även bistått henne finansiellt, avråder. Yrkeskarriären som skall försörja de tre barnen, deras omvårdare syster Pella och en 16-årig piga, blir som lärare i, som hon annonserar i Jönköpings tidning (21/9 1839) musik (sång och piano), bild (teckning, målning och lithocromie) samt språk (tyska, franska och engelska). Hon får snart fullt av elever i 14-15-årsåldern, en av dem Janne Höckert, sedermera kostymteknare åt dottern Signe och professor vid Konstakademien. Hon komponerar 1840 några musikstycken som hon skickar till Tegnér, som låter Geijer bedöma dem, och som anser att åtminstone ett är så bra att det borde tryckas.

Innan hon slutligen ger upp drömmarna om den egna sångkarriären reser hon till Stockholm för att inhämta Adolf Lindblads sångmetod. Hon hyr piano och rum i Gamla Stan och tar några intensiva lektioner för idolen Jenny Linds motspelare på Operan, Giovanni Belletti.

Under 1840-talet tar författarskapet alltmer över, även om hon hela tiden fortsätter att musicera. En entré i Stockholms litterära kretsar gör hon genom att bevista Svenska akademiens årshögtid den 29 maj 1840. En första roman, troligen *Arabella*, hade hon året innan velat skicka för bedömning till Fredrika Bremer, men denna hade avböjd då hon inte kände Wendela. Då uppsöker hon amanuensen Gunnar Olof Hyllén-Cavallius på Kungliga Biblioteket, som då låg i Stockholms slotts nordvästra flygel. Han får hennes *Arabella* utgiven i Lars Hiertas « Nytt läsebibliotek » 1840/41 under pseudonymen Liana. Almqvistdoften är omisskännlig. *Arabella* är en romantisk och känslofylld roman om Edwards kärlek till den märkliga arabiskan Arabella, som också uppträder som yngling och är gift med en kriminell greve. De båda älskande får efter många äventyr varandra till sist.

Wendela får in en text i Aftonbladet i februari 1841 och vid sommarens återbesök i Stockholm träffar hon « Aftonbladets » Lars Johan Hierta. Efter att ha läst hennes *Flickan uti skogen* samt låtit henne provskriva bok- och musikrecensioner, uppsatsen « En resa till Stockholm » och den självbiografiska följetongen « Hedvig » i Aftonbladet (under olika pseudonymer), vågar Hierta den 24 juli skriva kontrakt med fru Hebbe som Sveriges först fast anställda kvinnliga journalist från den 11 oktober med 1000 rd banco i månadslön och möjlighet till tillägg. Med döttrarna, system och pigan bosätter hon sig i samma hus som Herman Säterberg och hans gymnastikinstitut i Gamla stan.

Under tioårsperioden 1841—51 etablerar sig Wendela på flera plan. På Aftonbladet, då Sveriges största tidning, får hon en synnerligen inflytelserik ställning, som i dag skulle varit en kulturredaktör. Hon läser och väljer ut följetongsnoveller, översätter från engelska och franska, tar in mindre notiser bl.a. under rubriken « Blandade ämnen », recenserar böcker, teaterföreställningar och konserter samt skriver egna originalreportage av olika slag. Hon översätter tio romaner och två pjäser av L. Bulwer, C. Dickens, P. Mérimée, E. Sue, G.P.R.

James och C. Nodier. Bulwers stora roman *Natt och morgon* får hon 1844 också tillfälle att recensera vid ett framförande på Kungliga Teatern i dramatiserad form av Charlotte Birch-Pfeiffer. I reportagen skildras erfarenheter från smålandstiden t.ex. i « En prästgård i Småland » och omständigheter omkring henne, som definitivt inte skulle ha belysts av en man på samma sätt, som i « En kammarherre i 19:e århundradet ». I novellen *Bröderne* berättas om två dödgrävarsöners kärlek till samma flicka.

På ett område kom Wendela att bli journalistisk pionjär i Sverige, socialreportagens. Här är några talande titlar « Arbetskarlens hustru », « Mor Brita i sin lycka », « Krigarens enka », « En fattig qvinna » och « En fattig familj ». 1843 kunde hon i Aftonbladet t.o.m. publicera hela sex musikstycken av Mozart och Meyerbeer.

Svenska skaldestycken för ungdom samlade av Wendela Hebbe utgavs 1845 av Rudolf Wall, hennes medhjälpare på Aftonbladet och sedan Dagens Nyheters grundare. De två egna romanerna *Brudarne* och *Lycksökarne* trycktes 1846 respektive 1851, den senare även i tysk översättning 1852. Novellen *Tvillingbrodern* utkom också 1851.

Vid sidan av sitt arbete för Aftonbladet höll fru Hebbe salong « runt gröna lampan » för sina huvudsakligen manliga vänner ur tidens liberala konstnärskretsar. Man drack te, läste, deklamerade, berättade och musicerade. I avsaknad av piano spelade Wendela i början gitarr. Bland vännerna märktes sångaren Isidor Dannström, biblioteksamanuensen och sedermera operachefen Gunnar Olof Hyltén-Cavallius, läkaren och poeten Herman Säterberg, skådespelaren och författaren Johan Jolin, C.A. Wetterbergh (Onkel Adam) och Lundaprofessorn Henrik Thomander. Två vänner deltog lite vid sidan : dels hennes dagliga arbetskollega Love Almqvist, som den kunniga Wendela gav musikaliska råd åt och som i gengäld förärade henne pianostycket « Vendelas mörka lockar » (1847), dels hennes arbetsgivare och alltmer intima vän, Lars Hierta, som, fastän gift och med sex döttrar tog på sig rollen som styvfar även för flickorna Hebbe. Med de litterära kollegorna Fredrika Bremer och Emilie Flygare-Carlén var kontakterna mer sporadiska.

Perioden 1851-61 rymmer flera personliga händelser, som kom att inverka hämmande på författarskapet och blev den verkliga anledningen till att hon aldrig riktigt lyckades fullfölja det mästerverk hon av allt att döma hade ämne till. 1851 förlorar hon sitt jobb, då Hierta säljer Aftonbladet. Hon lider av återkommande malariaanfäll, vanliga i Stockholm vid denna tid, samt en begynnande reumatism i benen. Ovanpå detta blir hon gravid vid 43 år, vilket tvingar henne, som fortfarande är gift med Clemens, att på olika ställen för lång tid lämna bort sina barn och själv ensam resa till Frankrike för att den 28 januari 1852 föda sin och Hiertas son Eduard. Den nyfödde utackorderas till en läkarfamilj i Berlin och antar dess namn Faustman. Wendela återvänder hem, men vintern därpå blir längtan efter sonen så stor att hon tar sina flickor till Berlin ett år och låter Signe där fortsätta i Stockholm påbörjade sång- och teckningslektioner. Att Eduard var flickornas halvbror förstod de inte då och inte heller senare.

Wendela satsar under femtioalet hårt på sina två yngsta flickors sceniska framtid, vilket också återspeglas i vad hon skriver. Signe sätts i Lindblads musikskola, sjunger för Dannström och går sedan på Kungl. Teaterns elevskola. Till Signes 17-årsdag omtolkar Wendela texten till den populära tyrolermelodi, missvisande ansedd som svensk folkvisa, till « 14 år tror jag visst att jag var », den visa som sedan Christina Nilsson gjorde till sin signaturmelodi. Några månader senare debuterar Signe på Kungl. Teatern i Värmlänningarna 1855.

Vid nitton år blir Signe antagen vid Pariskonservatoriet där hon blir en mönsterelev och erhåller medalj i operaklassen. Hon följer också den talldramatiska utbildningen och får på grund av sin skicklighet vikariera för läraren i plastik. Hierta står för uppehållet med sin hustrus goda minne.

Thecla går också igenom elevskolan vid Kungl. Teatern, läser extra för Torsslow och får vackra lovord som skådespelerska under sitt år som premiärelev. Wendela slåss för sina döttrar och påtalar elevskolans brister i jämförelse med den utmärkta utbildning hon via Signe lärt känna i Paris. Sin gamle vän Hyltén-Cavallius, som nu har blivit chef vid Kungl. Teatern, förebrår hon i skarpa brev valet av dåliga utländska pjäser.

Själv översätter hon två pjäser för Kungl. Teatern : R. Sheridans *Rivalerna* 1856 och H. Hertz' *Sven Dyrings hus* 1859. Hon skriver också egna pjäser. Enligt en förteckning i Kungliga Biblioteket, där några manuskript också finns, åtminstone fem pjäser. Ingen trycktes. De är *Skådespelaren och hans hustru*, *Slaget vid Helsingborg*, *Aimé*, *Ett frieri i Skärgården* och *Dalkullan*. Den enda som säkert uppförts är *Dalkullan*, som tänkts för Signe i huvudrollen och som spelades av Delandska sällskapet på Djurgårdsteatern den 13-25 augusti 1856 samt därefter under sällskapets vinterturné bl.a. i Göteborg och Mariestad. Texten, som troligen är osignerad, har tyvärr inte återfunnits, men recensionerna talar om en i Sverige okänd vaudevillestil, som visar vilka starka intryck Wendela tog av sina stora danska förebilder Luise Heiberg med make, som hon genom äldsta dotterns gifte i Danmark kommit i närmare kontakt med. Pjäsen tillhör samma nationalromantiska strömning som låg bakom Dahlgren/Randels *Värmlänningarna* och Anrep/Littmarcks *Nerkingarna*.

Under den här perioden skriver Wendela många folkvisor och romanser, varav flera utges senare. I allmänhet skriver hon text och melodi och låter Isidor Dannström utföra ackompanjemanget. Ibland skriver hon bara text och någon gång även hela kompositionen. Mest känd har hennes « Högt deruppe mellan fjellen » nog blivit.

År 1858 återknyter Wendela kontakten med Aftonbladet och får de två följetonerna « Anima » och « Provence-rosen » införda och hon ger ut sjutton översatta engelska och franska noveller i *Ny samling af skön litteratur* 1861.

Därefter kommer de personliga olyckorna slag i slag. Barnbarnet i Danmark dör, därefter svärsonen. Yngsta dottern Thecla dör i Paris i TBC efter att ha fött en son, Armand, med den nye och gifte Aftonbladsfusten August Sohlman. Signe, som hon trott vara i hamn, förlovad med en förmögen läkare, blir övergiven då fästmannen måste hem till Georgia och amerikanska inbördeskriget. Ovanpå detta förvärras hennes reumatism.

1860- och 70-talen präglas av resor med operasångerskan Signe och lille Eduard i jakt på engagemang. Efter en vinter i Tyskland och hot om överflyttning till Amerika, ger Hierta Wendela ett alldeles eget « sans souci », gården Snäckvik vid Mälaren strax norr om Södertälje. Där var det lättare att ha Eduard hos sig på somrarna, Eduard, som aldrig fick kalla henne annat än « Tante ». Här kunde också Signe vila ut mellan sina täta engagemang vid Stockholmsoperan, där hon sjöng under femton säsonger, tidvis som dess högst betalda primadonna, samt engagemang i Polen, Tyskland, Frankrike, Schweiz, Österrike, Italien och de nordiska länderna. Hennes på operascenen unikt genomförda dramatiska rolltolkningar, plastiska skolning (också för Adelaide Ristori och Ernesto Rossi) samt välkolade röst blev beundrade och hon kom att betraktas som en skådespelerska på operascenen. Från mitten av 1870-talet efterfrågas hon alltmer som pedagog.

För Wendela inträder också en vis- och sagoperiod i och med sonen och de allt fler barnbarnen Vedel, som älskar att besöka sin bestemor på somrarna. Till dem översätter hon två franska barnböcker på vers : *Herr Toms jagtäfventyr*, en sorts föregångare till Babar-böckerna och av allt att döma med egna illustrationer, samt *Den lille odygdsmakaren och hans öde*, en ganska otäck efterföljare till *Pelle Snusk (Struwelpeter)*, som utkom i flera upplagor, den senaste 1964. Hon skriver också sin mera kända *I Skogen. Sannsagor för ungdom*, som utkommer 1871 med illustrationer av Fritiof Kjellberg. (Senare upplagor illustreras av barnbarnet Mollie Faustman 1912 och av Aina Stenberg-Masolle 1929.) I *Bland trollen* 1877 publiceras egna upptecknade sagor blandade med översatta sagor från olika länder (även på norska 1881/82) och i *Under hänggranarne* berättelser ur folklivet.

År 1875 blir reumatismen så svår att Wendela inte längre kan gå. Signe måste avbryta en Norge-turné med regissören Ludvig Josephson för att hjälpa modern och den 14 februari 1879 tar hon avsked av Stockholmsoperan och flyttar med Wendela till Hälsingborg, där Wendela har nära till gifta dottern Fanny i Danmark och Signe kortare resor till sina olika engagemang. Där finns också vännerna Kristina och Fredrik Borg på Öresundsposten.

Efter fyra år återkommer mor och dotter till Stockholm och bosätter sig på Sturegatan 24 högst upp. Wendela, som resten av sitt liv är helt stolsbunden, tar som sin uppgift att stödja Signe i hennes snart mycket berömda skola i sång, plastik och scenframställning. 1886-88 var Signe dessutom huvudlärare i plastik och scenframställning i scenskolan och operaskolan, som dessa år låg under Musikaliska Akademien. Men den egna skolan ger större inkomster och försörjningsbördan omfattar även modern, jungfru, halvbrodern och Theclas son.

Kultureliten samlas åter i Wendelas närhet, nu vid Signes fransyska middagar. Där ses eleverna Anders de Wahl, Hilda Borgström, Anna Norrie, Matilda Jungstedt, Olof Hyltén-Cavallius, Anna Karlsohn och många fler. Oscar II :s vän, tonsättaren Ivar Hallström, är också en ofta återkommande gäst.

Som sista bok utkommer *Nya Sannasagor för Ungdom* 1884, illustrerad av Carl Larsson. Liksom tidigare blandas här översatta berättelser av fabelkaraktär med egna skildringar av « sanna händelser ». De små berättelserna ansågs bl.a. av Björnstjerne Björnson enastående och han skriver att « den fanger en med löjer og alvor og spot og insmigrende latter, men der er en kniv i baeltet på den lille heks ».

Wendela Hebbes författarskap hann aldrig riktigt utvecklas till vad det kunnat under andra omständigheter. Men hennes unika insatser som pionjär inte minst i fråga om ämnesval, banade väg för mer kvinnligt och även socialt inriktat författarskap. Vid en närmare analys av hennes översättningar framgår en för den tiden ovanlig trohet mot förlagan och användande av ett enkelt och kärnfriskt språk, som vi även idag kan uppskatta. Inte minst gäller detta hennes Dickensöversättningar.